

## A kereszténység válsága.

Irta: *Dr. Kovács Lajos* teol. tanár.

A válság általános értelmében egy rendkívüli, sorsdöntő állapotot jelent, az ítélethirdetés, a döntés előtti komoly pillanatot, amikor a győzelem, vagy bukás, a sikertelenség vagy siker, az élet vagy halál nagy kérdései forognak kockán. A válság azt jelenti, hogy a döntés még nem történt meg, az ítélethirdetés még nem hangzott el és mind a kedvező, mind a kedvezőtlen megoldás lehetősége még fennáll.

A józanul gondolkozó ember előtt nem lehet kétséges az a tény, hogy válságban van, döntés előtt áll szellemi, erkölcsi, vallásos, gazdasági és nemzeti életünk egyaránt. Minden további magyarázat és felvilágosítás nélkül is ellenállhatatlanul tör utat magának életünkben a felismerés, hogy a tizenkettedik órában élünk, az ítélethirdetés előtti közvetlen időszakban, amikor a további életünket meghatározó nagy döntéseknek meg kell történniök. A válság egyik jellemző tünete a társadalmi, gazdasági és vallás-erkölcsi alappillérek megrendülése, a fennálló renddel szemben jelentkező bizalmatlanság, amikor minden igazság, minden eddig elért eredmény újra kérdésessé válik. A második világháború végső szakaszában szemeink előtt kibontakozó válság egyetemes. Az életünket meghatározó és irányító tényezők közül egy sem vonhatja ki magát annak hatása és következményei alól. Ez áll általánosságban a vallásra, közelebbről pedig a kereszténységre, melynek válságát szeretném ez alkalommal főbb vonásaiban felvázolni.

Nagy számmal vannak a kereszténység vezetőgyéniségei között, akik azt a meggyőződést vallják, hogy a kereszténység válsága egy már túlhaladott álláspont; ennél fogva arról beszélni időszerűtlen és felesleges. Ezeknek a derűlátó keresztényeknek bizakodása azon az érven nyugszik, hogy a látszólagos válság, melybe a XIX. században támadólag fellépő modern ter-

mészettudomány a kereszténységet és általában a Istenhitet sodorta, szinte teljesen alábbhagyott és a kereszténység és a természettudományok kemény harcából a kereszténység került ki győztesen. A kereszténység ismét hatalommá lett a nyugati népek életében és jövő kilátásai igen kedvezőek. Ezzel a derűlátó, optimisztikus felfogással szemben a valóság az, hogy a kereszténység válságának a megszűnését csak a felületes szemlélődő állíthatja. A válság még fennáll. A döntésnek még ezután kell megtörténnie.

Miben áll ez a válság? Erre a kérdésre kell az alábbiakban teletetet adnunk.

Ezelőtt kb. 100 esztendővel nagy vihart támasztott a keresztény teológiai életben Strauss Dávid Frigyes megjelenése. „Jézus élete” c. hatalmas, korszakalkotó munkájának olyan hatása volt, ami a maga nemében egyedülállónak mondható. A Renan hasonló című műve által keltett mozgalom egy emberöltővel később „csak könnyű szélzúgás volt ahhoz a viharhoz képest”, amely a fiatal, 27 éves teológus műve fölött kitört. Strausst bírálói úgy tekintik, mint a Jézussal és a kereszténység eredetével kapcsolatban kialakult hittételek nagy ostromlóját, akinek szélsőséges bírálata nagymértékben hozzájárult a keresztény egyház tekintélyének megingásához. Mind gyakrabban hallunk olyan hangokat, melyek a kereszténység jelenlegi válságáért egyenesen Strausst teszik felelőssé, kimutatván, hogy a kereszténység válságának okai a biblia-kritika romboló, negatív munkájában keresendők; Strauss pedig éppen ennek a tudományos biblia-kritikának a megalapítója.

Ez a nézet teljes mértékben téves. A tényállás az, hogy amit Strauss nagyszerű műveiben kifejezésre juttatott, lényegében nem is volt egészen új. Annak egy jelentős részét az előtte járók már megállapították. Ő csupán összegezte, rendszerbe foglalta és egységes kifejezési formába öntötte mindazt, amit más nem tudott, vagy nem mert világosan kimondani. Strauss komoly hangon figyelmeztet arra, hogy a mechanikus inspiráció-tan tovább nem tartható, mert a Biblia történeti és földrajzi vonatkozású részei éppen úgy a bírálat alá esnek, mint az egyetemes emberi történelem írott emlékei. Dogmatikus okokból az evangélium egyes részeit a kritika vizsgálata alól kivonni nem lehet.

Ha Strauss pozitív elgondásait idejében figyelembevették volna és a tudomány fejlődésével a kereszténység elavult és tudományosan nem tartható hittételeit megreformálták volna, a XIX. századi nagy küzdelem, mely a tudomány és a vallás között lezajlott, a kereszténység javára könnyebben és gyorsabban eldőlhett volna. Teljesen helytálló Tankó Béla debreceni filozófusnak az a megállapítása, hogy „sohase a hit ellen indult meg az értelem ú. n. harca, ahányszor őszinte és komoly lelkiismereti parancsnak érezte az ember azt a harcot, hanem a hitnek, vagy a vallásnak valamely *történetileg kialakult és történetileg elavult formája ellen*”, az idői forma ellen, éppen azért, hogy mindig találóbban és hivebben lehessen a hit minden időben azonos, lényeges mivoltát élni. Sohase a sekélyes hitű lelkék harcolták meg azt a harcot, amellyel a hitet akarták tisztogatni, izmosítani, igazi hivatására mind igazabban képessé tenni, hanem az erőshitűek, akiknek igazán létfeltétel volt egyéni életük számára, hogy tisztán végezze funkcióját bennük a hit.”<sup>1</sup>

A kereszténység válságát tehát nem Straussnál kell keresnünk. Nem lehet bűnösök után kutatva a válságot megoldani próbálni, mint ahogy a mostani világháborúban már jóelőre keresik a háborús bűnösöket, mintha azáltal a helyzeten változtatni még lehetne. A válság sokkal távolabb, mélyen a történelemben gyökerezik.

A kereszténység fellépésekor a világ végéről, az Isten országa eljövételéről, az új, az égi eonról való prédikálás volt. Az ösgyülekezet hitének alapja az a várakozás volt, hogy bármelyik pillanatban esedékes az Urnak a földön való újbóli megjelenése, mely egy radikálisan új élet kezdetét fogja jelenteni. Amint azonban évek, sőt évtizedek, majd évszázadok teltek el anélkül, hogy az Úr megjelenése bekövetkezett volna, az egyház mindinkább megszerveződött és ezzel egyidejűleg elhalványult az Isten országa eljövételében való hit. Az Isten országa eszméje fokozatosan a földi Civitas Dei, a földi Isten országa fogalmává alakult át. Az egyház azonosult az Istenországa fogalmával és a katolikus egyház maga lett a Civitas Dei, az Isten országa a földön.

<sup>1</sup> Tankó B.: Tudomány és vallás. Szeged. 1940. 9—10. old.

A katolikus egyház ennek megfelelően lassanként mind nagyobb mértékben helyezkedett el a földi életben és fokozatosan kiterjesztette hatalmát az élet minden megnyilvánulására. Történelmi fejlődésében egybeolvadt az antik világ kultúrájával és kialakított egy, a keresztény hitelveknek megfelelő sajátos világszemléletet. Ezt a világszemléletet aztán rögzítette, feltétlen és kétségbevonhatatlan hatalommá szilárdította, melyet az egyház tagjainak minden további nélkül el kellett fogadniuk és életüket, gondolkozásukat annak határain belül szabályozniuk. Az egyház az államban mindenütt második állammá lett, de igen sok esetben sok tekintetben elsőbbségi jogot és hatalmat is gyakorolt.

Hatalma, ereje hosszú évszázadokon keresztül szellemi és valláserkölcsei tekintetben korlátlan volt. Mint politikai hatalom is elsőrendű szerepet játszott és időnként maga irányította a világtörténelem alakulását is. Az egyház keretein kívül élni nem lehetett. A keresztény világszemlélettel teljes mértékben meg nem egyező szellemi megnyilvánulásokat az egyház könnyörtelenül elfojtotta. Az igazságot, ha annak szükségét látta, ökölrel mérte. Az istentisztelet volt az élet természetes középontja. Kizárólag a kultusz gyakorlása és a dogmák magyarázása körül folyt a hitélet. Az állam dolgát igen sok esetben az egyház végezte és a közvéleményt saját belátása szerint maga alakította. Hinni kellett fenntartás nélkül az egyház hittételeiben. Az egyéni gondolkozás és az értelem hangja hosszabb időre és büntetlenül szóhoz semmiképpen nem juthatott. A vallás és kultúra szintézisét, melyet a katolikus egyház kialakított és erős védelmi vonallal ellátott, megtámadni egyelőre nem lehetett.

Aztán a középkor II. felében, eleinte észrevétlenül, aztán lassanként mind nagyobb erővel mégiscsak elindul egy történelmi jelentőségű folyamat: a kultúra mindinkább kezdi függetleníteni magát az egyházi irányítástól és lassan, de annál szívósabban és öntudatosabban világiassá, individuálissá, nemzetivé válik. Egymásután alakulnak ki az autonóm, nemzeti alapon álló államok; a nemzetileg differenciálódott és individualizálódott kultúra virágzásnak indul irodalomban, művészetben és a társadalmi életben. A kijelentésen alapuló teológiai pozitívizmustól magát mindinkább függetlenítvé, megszületik

a világi tudomány. A középkor utolsó szakaszában feltűnik ez a szó: modern, mely öntudatos tiltakozást hirdet egy változhatatlan, a földön tökéletesnek szankcionált tradícióval szemben. Ime, ide vezetnek vissza a keresztény egyház válságának első szálai. A kultúra, a tudomány és értelem keményen farkasszemet néz a magát megújítani semmiképpen sem hajlandó kereszténységgel.

A klasszikus ókor újjáébredése a renaissanceban és a humanizmusban a világi szempontoknak a középkori skolasztikus világnézettel szembeni előretörését jelenti. A renaissance és humanizmus mozgalmainak még nem volt a középkor uralkodó szellemével szemben átütő erejük, de jelentőségük így is igen nagy, mert az utat egyengették és a középkor szellemétől való elszakadást előkészítették.

A középkor szellemével sok tekintetben szakított a reformáció, mely a római egyház egyeduralmát megtörve, gyökeres változásokat teremtett. A reformáció a szabadság gondolatát igyekszik a tekintély béklyóival szemben érvényrejuttatni és a keresztény egyházat, mint Civitast, mint második államot fel függeszti. A reformáció tanítása szerint az állam, az igazságszolgáltatás, a társadalmi élet és az intézmények maguk kell, hogy kereszténnyé váljanak az egyes emberek keresztényi élete által.

A reformáció azonban félúton megállott és formáiban, világszemléletében, a hittételekhez való csökönös ragaszkodásában, a hittételeknek és vallásos életnek a tudományos fejlődéshez való igazodása elleni negatív magatartásában sok tekintetben még merevebbé és kizárólagosabbá lett, mint a középkori katolikus kereszténység. Ide vezetnek vissza a kereszténység válságának újabb szálai.

A megindult fejlődést azonban megállítani nem lehetett. Előállott egy, az egész újkorra alapvető fejlődés, a nemzetközi és felekezeti felvilágosodás természetes rendszere, egy sajátos megújulás a logikai és etikai racionalizmusnak, ami a kereszténység előtti antik világot uralta. A felvilágosodás tulajdonképpen tiltakozás a pietizmus szellemi megszorító gondolkozása és módszere ellen, mely a tudományos munka iránt semmi megértést nem tanúsított és az emberi értelmet Isten országa ellenségének nyilvánította. A fejlődésnek el kellett seper-

nie ezt a gátló irányzatot. A felvilágosodás egyfelől forradalmi mozgalom, minden olyan tekintély ellen, mely az ember természetes erőinek fejlődése elé gátat vet, másfelől pedig a megismerés középpontjává, a természetes, egészséges emberi értelmet helyezi. Ez a mozgalom megalkotja a szabad, feltétel nélküli tudományt, mely alapja lesz minden további kutatómunkának. Önállóvá válik a tudomány és mindinkább kiszabadul az egyházi keret szigorú ellenőrzéséből. A felvilágosodás talajából egy optimista erőtudat, cselekvő, győzelmi tudatban élő haladás nő ki. A felvilágosodás egy olyan kultúrát akar kiépíteni, melyben ennek a világnak pozitív értékelése és az előhaladásba vetett feltétlen bizalom a legfontosabb hatóerők. A világi tudomány a teológiai kijelentésen alapuló tudománynak tért már nem adott.

Igy érkezünk el a XIX., majd a XX. századhoz, mely az addigi életet gyökerében megváltoztatja, forradalmasítja. A régi világszemléletre felépített mértékek és ideálok nagyrésze összeomlik. A régi romjain épül fel az új világ, a tudományok és a gépek világa. Úgy néz ki, hogy a tudomány minden eddig homályos kérdésre választ tud adni, mindenre, ami eddig titok volt, világosságot derít. A tudomány valláspótló igénnyel lép fel. Csodából él, éppen úgy, mint a kereszténység, a technika csodájából, mely a tudás legkedvesebb gyermeke lett.

Ez a fejlődés és átalakulás, ha részben nem is irányul közvetlenül az egyház ellen, annak életét kétségtelenül alapjaiban megrendíti. Most már mind nagyobb mértékben tudatossá válik a kereszténység válsága. A fejlődés ugyanis magával hozta az alábbi dolgokat:

Az állam és egyház a legtöbb nagy művelt államban, mint Franciaországban és Amerikában ténylegesen, gyakorlatilag pedig Németországban és Angliában is elszakadt egymástól. Ez a kereszténység helyzetét érzékenyen érintette. Ennek egyik következményeképpen a nevelés, mely a középkorban és még azután is teljesen a keresztény egyház irányítása alatt állott, még azokban az országokban is, ahol az állam és egyház szakadása még nem ment végbe, szinte teljesen az állam kezébe ment át. A vallásitanítás a fent említett országokban már nem folyik a rendes iskolai oktatás keretében, ami annak eredményességét megbénítja. A születés, esketés és halál anyakönyvelése, mely

az egyháznak jelentős hatalmi eszköze volt, teljesen az állam hatáskörébe került, aminek természetes következménye az lett, hogy a keresztelés, esketés és temetés szertartásai kizárólag egyházi ünnepekké váltak. A keresztény jótékonykodás és szeretetmunka, a polgári szegénygondozás, betegápolás és egyéb népjóléti mozgalmak, melyeket eddig az egyház végzett, nagyrészt állami intézményekké váltak. Óriási erőt vett ez ki a keresztény egyház kezéből, mert sok ember, aki ezeken a tényezőkön keresztül szorosban az egyházzal volt kapcsolva, szabadbá lett és ez a lelki kapcsolatok meglazulását is jelentette. A lelkipásztori gondozás és az élet különböző kérdéseiben igényelt tanácsok részben az orvoshoz, ügyvédhez s a különböző gondozóhivatalokhoz kerültek át, akik vagy amelyek egyházi szempontokat nem nagyon érvényesítenek. A közvélemény alakítását ma már sokkal nagyobb mértékben végzi a napi sajtó, mint a prédikáció. A hétvégi szórakozások lehetővéválása, a modern közlekedés, a sport iránti érdeklődés fellendülése, a természetnek a városi ember általi újrafelfedezése, melyek a modern ember idejét fokozottabb mértékben veszik igénybe; mindezek a tényezők az embereket elvonják a templomtól, az istentiszteletek rendszeres, buzgó látogatásától és általában az egyházi élet iránti érdeklődéstől.

Mindezekhez járul aztán a keresztény egyház ellen irányuló közvetlen, szervezett támadás, melynek egyik megállapítása szerint a kereszténység tudományos tekintetben hátralad, a modern tudományok színvonalához nem igazodik, olyan hittételekhez ragaszkodik és olyanokat fogad el alapul, melyeket a mai tudomány már rég túlszárnyalt. A modern kultúra azzal is vádolja a kereszténységet, hogy szociális és politikai nézetei is ósdiak; nem veszi észre a népállam felé irányuló fejlődést; hiányzik a szociális gondolkodása; polgári osztályharcot tudatosít érdekei védelmében; ellene van a nemzeti gondolat kibontakozásának; öreges, elavult lett egész életstílusában és szervezetében. A mai modern embert a bűnbeesésről, az eredendő bűnről, a testi feltámadásról, a kijelentésről, a verbális inspirációról szóló merev tanítások lassanként teljesen eltávolítják a keresztény egyháztól.

Az eddig elmondottak világosan mutatják, hogy a kereszténység válságban van. Miben nyilvánul ez a válság közelebb-

ről a keresztény egyházak életében? A válság leginkább a formális egyházhoz való tartozás és az egyházi aktivitás, a személyes egyháziasság közötti nagy feszültségben jut kifejezésre, rüveink egyrésze teljesen közömbös az egyházzal szemben; a templomot vagy egyáltalában nem, vagy csak egészen ritkán, kivételes alkalmakkor látogatja. Az egyház számára nem élet-szükséglet, hanem inkább kellemetlen társadalmi elkötelezés, amit a körülmények kényszerítenek rá. Úgy véli, hogy az egyházi adó elrendezésével az egyházzal szemben fennálló kötelezettségeinek teljes mértékben eleget tett. Ha pedig az egyházi adóból kifolyólag egyéni sérelmeket fedez fel, az nézete szerint feljogosítja arra, hogy az egyházi életből, elsősorban az istentiszteletek látogatásától távolmaradjon. Más szóval lépten-nyomon keresi azokat az okokat, melyek valamilyen formában kapcsolhatják az egyházi életből és amelyekre álláspontja igazolásául hivatkozhatik. Egyházunk legfőbb világi vezetői sajnos, a lehető legrosszabb példával járnak elől a templomlátogatás tekintetében. Áll ez igen sok esetben a férfi- és nőtagok egy jelentős részére egyaránt.

Mi ennek a közönynek a magyarázata? A válasz erre a kérdésre nagyon sokrétű és egymásnak igen gyakran ellentmondó. Az egyik embernek a prédikáció túlságosan naív, a másiknak túlságosan nagyigényű; az egyik számára túlságosan sok benne a tanítás és igen magas a színvonal, a másiknak gondolatokban szegény és színvonal nélküli; az egyiknek igen erkölcsi célzatú, a másiknak gyakorlatiatlan; az egyik több liturgiát, a másiknak központi szerepét sürgeti, több sakramentális cselekményt kíván, a másik megbotránkozik az értelmetlen és értelmetlen formulákon és ceremóniákon; az egyik a művészetnek és a zenének az istentiszteletbe való fokozottabb bekapcsolását kívánja, a másik abban világiasodást és bálványimádást lát; az egyik azt követeli, hogy az egyház a gyakorlati életben több aktivizmust gyakoroljon, a másik az Igére való kizárólagos összpontosítást látja jónak; az egyik azt akarja, hogy az egyház a szociálizmus hordozója legyen és egy új társadalmi rend kialakításában irányító szerepet vállaljon, a másik a szociálizmus és marxizmus elleni erélyes állásfoglalást sürgeti; az egyik határozott fellépést kíván a háborúval szemben, a másik azt követeli, hogy az egyház a nemzeti, önvédelmi, önfenntartási har-

cot pártfogolja és segítse elő és az internacionalizmus és pacifizmus képmutatásával szakítson és így tovább.<sup>2</sup>

Kérdezzük: a kereszténységgel szemben elhangzott vádakkal mennyiben van alapjuk és merre van a régóta lappangó és az utóbbi évtizedekben egyre inkább jelentkező válságból a kivezető út? A kereszténység a válságot csak egy esetben akadályozhatta volna meg, ha ugyanis szüntelenül reformálta volna magát. Ezt nem tette; ezért érte annyi támadás, ezért gyengítette erejét a sok harc, ezért volt arra kényszerítve a tudomány, hogy szembeszálljon vele, ezért esett a tudomány annak a tévedésnek az áldozatául, hogy pótolni, helyettesíteni tudja a valóságot. Rengeteg energiát pazarolt el azzal, hogy rendszerét, világképét a modern kultúrával szemben érvényesítse. Nagy igyekezetében a kereszténység igazi célkitűzései sok esetben másodrendű jelentőségűvé zsugorodtak össze. Hatalmassá, erőssé lett és azzal volt elfoglalva, hogy hatalmát és befolyását minden körülmények között fenntartsa. Közben messze távolodott a jézusi evangélium parancsainak szellemétől. Mindez együtt okozta azt, hogy a kereszténység sokmillió ember előtt elvesztette hitelét. Ez idegenítette el a keresztények egy jelentős részét az egyháztól és tette őket közönyössé vagy kételkedővé annak isteni misszióját illetően.

Ezért megy a kereszténység ismét válságba keresztül. Nem először és talán nem is utoljára történik ez vele. Sokszor állott már azon a ponton, hogy a támadások súlya alatt összeroppanjon. Aztán mégis mindig elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy újra lábrakapjon és egyensúlyát helyreállítsa.

A mostani válság minden eddiginél súlyosabb. Kelet felől nem fény, nem világosság, hanem szörnyű veszedelem közeledik felénk. A szellem és szabadság ismét kérdéssé váltak, amióta azok ellen a kommunizmus felemelte szavát.

A „válság” szó magában foglalja azt is, hogy a döntés még nem történt meg és hogy megvan minden lehetőség arra, hogy abból kijutva ismét egészséges állapot következzen el. Mi ennek a lehetőségnek az alapja? Mi oldhatja meg pozitív formában a kereszténység válságát?

---

<sup>2</sup> Lásd az egész tanulmányhoz az alábbi három dolgozatot: Bultmann R., von Soden H., Frick H.: *Krisis des Glaubens, Krisis der Kirche, Krisis der Religion. Drei Marburger Vorträge.* Giessen. 1931.

A tudomány a vallás helyét soha nem foglalja el. Az embernek ugyanis örök törekvése marad önmagát biztosítani az időben és aztán az örökkévalóságban. A függőség érzete az emberben soha nem szűnik meg. Ezért az Istenhit nincs veszélyben. Hasonlóképpen a válság semmiképpen nem érintheti a Jézus szelleméből áradó élő vallást sem, ami azonban semmiképpen sem azonosítható a mai kereszténységgel, mely varázsát, saját hibájából, sok tekintetben elveszítette.

A keresztény egyháznak — ha fenn akar maradni és irányítószerepét vissza akarja szerezni a nyugati kultúra életében — tudnia kell azt, hogy nem az a szerepe, hogy tudományt terjesszen, vagy tudományos vitákba döntő módon beleszólni próbáljon, hanem az, hogy hitet adjon, minél többet s minél mélyebbet; de ugyanakkor meg kell tanulnia azt is, hogy a tudományos ismeretekkel ellentmondó hitet nem prédikálhat. Az értelmetlen, az ósdi, az elavult mint olyan nem lehet a hit dolga, tárgya és alapja. Szüntelen reformációra van szüksége az egyháznak; nem szabad abba a hibába esnie, hogy minden körülmények között, józan belátása ellenére is ragaszkodjék ahhoz, ami korhadt, ami idejét multá, ami a múlté.

A kereszténység válsága számunkra nem jelenthet csapást; sőt ellenkezőleg, inkább örvidenünk kell annak, mert lehetőséget nyújt, alkalmat ad az evangélium új, aktuális megértésére.

A kereszténységgel éles ellentétben álló szociálista és kommunista társadalmi rendszer programja tulajdonképpen a jézusi tanítás jövő ígéretein nyugszik. A szociálista és kommunista propaganda azokról a dolgokról beszél, amelyeknek jönniök kell, egy jövő időről, amikor az elnyomottak felemelkednek, fajok, népek, osztályok szabadsághoz jutnak és boldogan élnek az igazságosság és béke eszményi állapotában. Ahhoz azonban, hogy ez a vágyálmainkban élő gyönyörű, boldog világ eljöhessen, nem szükséges semmiféle radikális társadalmi újítás. Ezt egyedül a gyökeresen megújított, Jézus szellemében megújult kereszténység tudja elvégezni. Csupán egy dolgot kell tennünk: vissza kell mennünk egészen Jézusig, aki erről az eszményi világról a legszebb álmokat álmodta, és aki az Istenbe, az Atvába vetett feltétlen gyermeki hitével és erkölcstanával lefektette az ideális közösségi élet örök alappilléreit.

Csak egy út van számunkra; ezt az utat visszafelé egészen

végig meg kell járnunk. Az útnak a végén egy ember, egy személyiség, Jézus áll. Ez a kezdet, a kiindulópont. Nem csupán az őskereszténységig kell visszamennünk, hanem egészen Jézusig. Ez az egyetlen alap. Az első keresztény gyülekezet hite, a Krisztushit már nem alap: az már állásfoglalás. A jézusi erkölcsan kategórikus imperativuszán épülhet fel és kell hogy felépüljön az eddiginél tökéletesebb, a jézusi Istenhiten és a jézusi felebaráti szereteten alapuló kereszténység, a Jézus szelleméből táplálkozó új, élő vallás, melynek alapköve az ismert, de gyakorlatban olyan ritkán alkalmazott parancs: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat. A második pedig hasonlatos ehhez: szeresd felebarátodat, mint magadat.”

A Máté 25. rész 31—46. verseiben az elképzelt utolsó ítélet van leírva. A leírás szerint az ítélet órájában Jézus, a bíró beszélni fog majd az igazakhoz, akik Neki, mint éhezőnek és szomjazónak enni és inni adtak, akik Őt, mint jövevényt befogadták, mint meztelent felruházták, mint beteget és foglyot meglátogatták a leírás szerint. Az igazak ezt fogják felelni: „Uram, mikor láttuk, hogy éheztél és tápláltunk volna? Vagy szomjuhoztál és innod adtunk volna? És mikor láttuk, hogy jövevény voltál és befogadtunk volna? Vagy meztelen voltál és felruháztunk volna? Mikor láttuk, hogy beteg vagy fogoly voltál és Hozzád mentünk volna? És felevén a bíró azt mondja majd nekik: „Bizony mondom nektek, amennyiben megcselekedtétek eggyel az én legkisebb atyámfiai közül, énvelem cselekedtétek meg.”<sup>3</sup>

Ez a jézusi szellem kell, hogy irányítson mindnyájunkat a kereszténységet megújítani óhajtó nemes törekvésünkben és akkor a ma vajúdó és sok tekintetben tévutakon járó, válságban levő kereszténység ismét erő, élet és áldás lesz számunkra.

---

<sup>3</sup> U. o. 77—78. old.

## Berde Mózsa.

(Történelmi arckép.)

Írta: P. Szentmártoni Kálmán.

(Folytatás.)

Talán nem sértem meg a szerénység határait, ha Berdének fenti nyilatkozatával kapcsolatosan egy diákkori emléket újítok fel. Nagytudású, kiváló irodalom tanárunknak, Kanyaró Ferencnek szokása volt, hogy az írásbeli dolgozatokra bírálattokat írt s a dolgozatok kiosztásakor azokra élőszóval is megjegyzéseket fűzött. Ma is kegyelettel őrzöm dolgozataimra tett áldott keze nyomait. Egy alkalommal, mikor osztotta ki a dolgozatokat, megdicsért s még azt is hozzátette: „Ebből még tollforgató ember lesz”. Nemsokára zárthelyi dolgozatot írtunk a fősvényről, amelyben azt fejtegettem, hogy a fősvényesség megbocsátható olyan egyénnél, mint amilyen Berde Mózsa volt, aki azt egy magasztosabb, eszményi cél érdekében tette, cselekedte. Erre boldog emlékezetű tanárom a jelzett mondat mellé, haragos piros ceruzával ezeket írta: tizenhárom próbás jezsuita s a dolgozat kiosztásakor az előbbi dicséret után — megdorgált. Azóta is sokszor elgondolkoztam az idézett mondat tartalmán, most is eszembe jut s áldom örökké Kanyaró Ferenc volt tanárom emlékét, mint olyanét, akitől a legtöbbet tanultam, de bocsásson meg az ő köztünk élő szelleme, hogy én megöregedve is azt mondom, amit 19 éves fővel írtam Berde Mózsáról.

Berde nemcsak a maga anyagi emelkedését művelte, hanem minden magyar vagyonosodását szívből kívánta és akarta. Megvolt benne a föld örök szeretete, mindent a gazda nyugodt, tiszta látásával nézett és sokfelé megfordulva nem győzte dicsérni azokat, akik az ő gazdasági elvei szerint munkálkodnak. Az ő korában Kolozsvár legügyesebb gazdasszonyának a nem régen elhunyt *Péterfi Dénesné Péchy Katát* tartotta, mert,